

Uvod

U knjizi *Dubrovačko-albanske baštinske teme* razmatrano je više povijesnih, povijesnoumjetničkih i arheoloških tema koje se odnose na područja Kosova i Sjeverne Albanije. Kao jedno od najvažnijih urbanih središta jugoistočne Europe, Dubrovnik je ključni topos za poznavanje baštinskih tema tih područja tijekom stoljećâ. Još od antičkih vremena, u kasnoj antici i srednjovjekovnom razdoblju, do 1204. godine, Dubrovnik i područje Kosova bili su u sastavu Rimskog Carstva, pa potom i Istočnoga Rimskog Carstva – Bizanta, dijeleći istu sudbinu rubnog prostora latinske ekumene Zapada. Kada je bizantsko područje na Kosovu zauzela Raška, širenjem trgovine dubrovačke komune, a potom i Republike od 1358. godine, Dubrovnik postaje zaštitnikom katolikâ na tim prostorima. Kada su krajem 14. stoljeća područja Kosova i Sjeverne Albanije zauzeli Osmanlije, Dubrovnik preuzima ulogu jedine spona sa zapadnoeuropskim kulturnim krugom, postajući njihov kulturni medijator. Početkom 19. stoljeća, misijskim djelovanjem franjevac dubrovačkog samostana Male braće, Dubrovnik je zadržao istu ulogu gotovo do druge polovine 20. stoljeća. Dakle, bez poznavanja dubrovačke komponente, kosovska kulturna baština bila bi zakinuta za jedinu tanku nit koja ju je povezivala sa zapadnoeuropskim kulturnim krugom, te za postojanje skromnih stilskih tragova u kontinuitetu – od romanike, gotike, mani-rizma, baroka, historicizma, do suvremenih stilskih kretanja.

Ova se knjiga ponajprije bavi važnim baštinskim segmentom kontinuiteta međusobnih kulturnih veza Hrvata i Albanaca, kojim se dosad bavio mali broj povjesničara. Tako je, primjerice, povjesničar Jahja Drançolli u svojoj knjizi *Raguzanët në Kosovë (prej fundit të shekullit XIII deri në vitin 1455)* iz 1986. godine, koja je ostala ispod radara hrvatskih povjesničara, sustavno obradio dva i pol stoljeća dubrovačke nazočnosti na Kosovu, i na svojevrsan način utro treći put gledanja na važnost Dubrovnika u

Introduction

The book *Dubrovnik-Albanian Heritage Themes* explores a wide range of historical, art-historical and archaeological topics related to Kosovo and Northern Albania, and Dubrovnik, as one of the most important urban centres of southeastern Europe, serves as a crucial reference point for understanding the heritage of these regions over the centuries. From antiquity through late antiquity and the medieval period until 1204, Dubrovnik and Kosovo were part of the Roman and later Eastern Roman Empire or the Byzantine Empire respectively, both sharing the same fate of existing on the periphery of the Latin ecumene of the West. When Raška took control of Byzantine Kosovo, Dubrovnik, first with the expansion of its trade network and from 1358 as an independent republic, emerged as the protector of Catholic communities in the region. With the Ottoman conquest of Kosovo and Northern Albania at the end of the 14th century, Dubrovnik became the sole bridge to Western European cultural circles, acting as a vital mediator of cultural exchange. This role persisted well into the 19th century, notably through the missionary efforts of Franciscans from the Friars Minor Monastery in Dubrovnik, and continued in various forms almost until the mid-20th century. Thus, without the influence and knowledge of the Ragusan component, Kosovo's cultural heritage would lack the only fragile thread that linked it to Western European cultural circles and would be left without the modest stylistic traces that have survived through the centuries, from Romanesque and Gothic to Mannerism, Baroque, Historicism and modern artistic movements.

This book primarily focuses on a crucial yet often overlooked aspect of the heritage and continuity of the cultural connections between Croats and Albanians, a topic that has been explored by only a small number of historians so far. One of the few exceptions is historian Jahja Drançolli, whose book *Raguzanët në Kosovë (prej fundit të shekullit XIII*

kulturološkoj albanskoj javnosti. Poimanje Dubrovnika kao kulturnog medijatora obično je dolazilo iz srpske znanstvene literature, i jedino su rijetki albanski autori iz Republike Albanije katkad obrađivali te teme. Iako je Kosovo u suvremenoj povijesti postalo zanimljivom temom za povjesničare koji se bave političkom poviješću – primjerice, Oliver Jens Schmit s knjigama *Das venezianische Albanien (1392–1479)* (2001.); *Kosovo. Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft* (2008.); *Die Albanen: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident* (2012.); *A Concise History of Albania*, Cambridge University Press (2022.) – ti povjesničari nikada nisu uzimali u obzir hrvatsku komponentu u urbanizaciji i kulturnom krajoliku Kosova i Sjeverne Albanije. U našoj knjizi bit će razmatrana i sva ostala suvremena literatura, poput sintetične knjige Noela Malcolm *Kosovo. A Short History* (1998.), koja pripada suvremenoj struji historiografije koja potječe iz zapadnih krugova, ponajviše potaknutih određenim političkim interesima, i temelji se na unutrašnjopolitičkim analizama obavještajnih službi. Hrvatska historiografija nedovoljno je vrjednovala to područje, stoga je posebno vrijedan prilog hrvatske povjesničarke Mirele Slukan Altić knjiga *Povijesna geografija Kosova* (2006.). Hrvatski povjesničar Milan Šufflay (1879.–1931.) jedini se od hrvatskih autora sustavno bavio hrvatsko-albanskim političkim i kulturnim odnosima, ispitujući temeljne historiografske postavke u svojim kapitalnim djelima: *Die Kirchengestände im vortürkischen Albanien von Milan v. Šufflay* (1916.); *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* (1913. i 1918.); *Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters* (1924.); *Srbi i Arbanasi. Njihova simbioza u srednjem vijeku* (1925.). U posljednje vrijeme albanska zajednica u Hrvatskoj potaknula je tiskanje više izdanja koja se bave hrvatsko-albanskim vezama, pa je tako hrvatska povjesničarka Lovorka Čoralić u svojoj knjizi *Odabrane teme iz povijesti albansko-hrvatskih odnosa u kasnom srednjem i ranom novom vijeku* (2023.) obnovila zanimanje hrvatske historiografije za albanske povijesne teme.

Autori ove knjige imaju drukčiji pristup od prethodnih autora, jer kulturni krajobraz razmatranog područja sagledavaju na interdisciplinarni način. Oni po prvi put obrađuju brojne arheološke, povijesno-umjetničke baštinske teme Kosova, koje povezuju

deri në vitin 1455) from 1986 systematically examined Dubrovnik's presence in Kosovo over two and a half centuries. Despite its significance, his work remained largely unnoticed by Croatian historians. By shedding light on this long-standing connection, Drançolli effectively introduced a third perspective on the significance of Dubrovnik in the Albanian cultural sphere. The concept of Dubrovnik as a cultural mediator has traditionally been shaped by Serbian academic literature, with only a few Albanian authors from the Republic of Albania occasionally addressing these topics. While Kosovo has recently gained attention among historians specializing in political history – such as Oliver Jens Schmitt, whose works include *Das venezianische Albanien (1392–1479)* (2001); *Kosovo. Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft* (2008); *Die Albanen: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident* (2012); *A Concise History of Albania*, Cambridge University Press (2022) – these historians have never taken into account the Croatian role in the urbanization and cultural landscape of Kosovo and Northern Albania. This book also explores all other contemporary literature, such as the synthetic book of Noel Malcolm *Kosovo: A Short History* (1998), which reflects a modern historiographical trend emerging from Western academic circles that is largely influenced by certain political interests and based on analyses of internal political developments of intelligence agencies. Croatian historiography has largely overlooked this subject, making the contribution of Croatian historian Mirela Slukan Altić with her book *Povijesna geografija Kosova* (2006) particularly notable. The only Croatian historian to have systematically examined Croatian-Albanian political and cultural relations was Milan Šufflay (1879–1931), who critically analysed key historiographical premises in his major works: *Die Kirchengestände im vortürkischen Albanien von Milan v. Šufflay* (1916); *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* (1913 and 1918); *Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters* (1924); *Srbi i Arbanasi. Njihova simbioza u srednjem vijeku* (1925). In recent years, the Albanian community in Croatia has actively promoted the publication of several works on Croatian-Albanian relations. For instance, Croatian historian Lovorka Čoralić, in her book *Odabrane teme iz povijesti albansko-hrvatskih odnosa u kasnom*

Dubrovnik, Sjevernu Albaniju i Kosovo, pokazujući kako je poglavito baštinski krajobraz Kosova znatno složeniji te posjeduje segment zapadnoeuropske kulturne baštine. Taj dosad neuočeni segment temelji se djelomice i na kulturnom djelovanju dubrovačkih naseobina na Kosovu, ojačavajući autohtoni albanski kulturni supstrat. Ova je knjiga, također, svojevrsan odgovor na sustavno zanemarivanje međusobnoga kulturnog prožimanja, koje strana suvremena historiografija i povijest umjetnosti uistinu posve ne poznaju i neispravno ga vrjednuju. Isto tako, uputilo se na potrebu sustavnog istraživanja Dubrovnika kao kulturnog fenomena u urbanizaciji jugoistočne Europe i prekogranične dubrovačke/hrvatske baštine, koja se sustavno pripisuje drugim narodima. Kulturne veze Hrvata i Albanaca mogu se pratiti tijekom dugog niza stoljeća. U seljivanje Albanaca u Dubrovnik započelo je vrlo rano, i može se reći da ono neprekinuto traje stoljećima. Primjerice, već početkom 13. stoljeća Dubrovnik sklapa ugovor o slobodi trgovine s Dimitrijem, sinom albanskog velikaša Proгона, koji je bio gospodar teritorija između Lješja, Drača i Ohrida (1208.–1216.). Autori su obradili i više dosad nedovoljno poznatih hrvatsko-albanskih kulturnih relacija, sagledanih ponajviše kroz prizmu odnosa Dubrovnika s albanskim područjima i Kosovom, gdje su se stoljećima prožimale kulturne veze dvaju naroda. Uz osobnost nadbiskupa Petra Bogdanija iz 17. stoljeća, donosi se kulturološki okvir bilježenja prvih rimskih natpisa u Skadru, i navode se primjeri novovjekovne i srednjovjekovne epigrafike na području Albanije i Kosova, s iznimno važnim natpisima iz crkve sv. Srđa i Bakha na Bojani. Podatak nadbiskupa Petra Bogdanija o očuvanim orguljama u staroj skadarskoj katedrali, za koju su korske klupe izradili dubrovački drvorezbari, posebno je važan za albansku povijest glazbe. Upozoreno je, također, na nepoznate crteže crkve sv. Srđa i Bakha na Bojani hrvatskog arheologa don Luke Jelića, koji su nadopunili povijesne bilješke o najvažnijem sakralnom spomeniku u Sjevernoj Albaniji. Navedeni primjeri potvrđuju potrebu za sustavnim istraživanjem toga zanimljivog kulturnog fenomena, odnosno dugotrajnih kulturnih veza dvaju naroda.

Primjerena pozornost posvećena je arheološkim istraživanjima u Novom Brdu na Kosovu te najno-

srednjem i ranom novom vijeku (2023), has reignited interest in Albanian historical topics within Croatian historiography.

The authors of this book take a different approach compared to previous scholars, as they examine the cultural landscape of the region in an interdisciplinary manner. For the first time, they explore a wide range of archaeological and art-historical heritage topics related to Kosovo that connect Dubrovnik, Northern Albania and Kosovo. They thereby reveal that Kosovo's cultural heritage is far more complex than previously thought and that its cultural landscape contains a segment of the Western European cultural heritage. This previously unrecognized segment is also partly rooted in the cultural activities of Ragusan settlements in Kosovo, which not only facilitated cultural exchange but also reinforced the indigenous Albanian cultural substratum. In this sense, the book serves as a response to the long-standing neglect of the mutual cultural interactions between Croats and Albanians – an area largely ignored or inadequately assessed by contemporary foreign historiography and art history. It also underscores the necessity for thorough research into Dubrovnik as a cultural phenomenon in the urbanization of southeastern Europe and calls attention to the cross-border Dubrovnik/Croatian heritage, which has often been systematically misattributed to other peoples. The cultural ties between Croats and Albanians can be traced over many centuries. The migration of Albanians to Dubrovnik began very early and can be said to have continued uninterrupted for centuries. For example, as early as the beginning of the 13th century, Dubrovnik entered into a trade agreement with Dimitri, the son of the Albanian nobleman Progon, who ruled the territory between Lezhë, Durrës and Ohrid (1208–1216). The authors also explore many Croatian-Albanian cultural relations that have remained insufficiently recognized so far, particularly through the lens of Dubrovnik's interactions with the Albanian regions and Kosovo, where cultural ties between the two peoples have been intertwined for centuries. In addition to the figure of Archbishop Pjetër Bogdani from the 17th century, the book provides a cultural framework for the recording of the first Roman inscriptions in Shkodër. It also presents examples of

vijim spoznajama na temelju arheoloških istraživanja katoličke katedrale u Prizrenu, koja je građena na mjestu dubrovačke srednjovjekovne crkve iz prve četvrtine 14. stoljeća. Po prvi put obrađena je i arhitektura romaničke crkve u Janjevu na Kosovu. Autori su upozorili i na prve hrvatsko-albanske dodire navedene u arhivskoj građi Državnog arhiva u Dubrovniku. Posebno su se osvrnuli na genealogije albanskih obitelji iz dubrovačke Bratovštine sv. Antuna (antunini), čiji su bratimi bili najugledniji pripadnici pučana Dubrovačke Republike. Obrađene su dubrovačke građanske obitelji albanskog podrijetla – Ispani, Gioni, Sabaci, Gabro, Ghini i Tano – najvećim dijelom pripadnici albanskoga srednjovjekovnog plemstva. O značenju tih obitelji za razvoj dubrovačke privrede, kulture te povijesti medicine, dosad se malo pisalo. Autori su, isto tako, na primjeru dubrovačkog zlatara Ivana Progonovića iz Novog Brda dali prinos istraživanju gotičkog i renesansnog zlatarstva u dubrovačkim kolonijama na Kosovu. Posebno vrijedan primjerak zlatarstva je moćnik sv. Križa (dubrovačka dominikanska stauroteka) u obliku patrijarškoga/nadbiskupskoga dvorednog križa koji, prema svemu sudeći, potječe iz crkve sv. Petra i Pavla u Prizrenu. Ta stauroteka ima zanimljivu povijest: prvotno je pripadala srpskom kralju Stefanu Urošu Milutinu II. (1282.–1321.), te je početkom 14. stoljeća darovana crkvi sv. Petra i Pavla, a oko polovine 15. stoljeća donesena je u Dubrovnik. Tamo se isprva čuvala u dominikanskom samostanu sv. Križa u Gružu (do 1618.), a otada do danas nalazi se u samostanu sv. Dominika, također u Dubrovniku. Već u 18. stoljeću pobudila je zanimanje dubrovačkoga crkvenog povjesničara Serafina Crijevića, koji ju je opisao u svojim djelima *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum. Seculum primum ab anno MCCXXV ad annum MCCCXXIV: editio princeps* (1728.) i *Prologomena in Sacram metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae provinciae pontificum historiam necessaria ...*, te povjesničara Danielea Farlatija, koji ju spominje u šestom svesku djela *Illyricum sacrum* (1800.). Dominikanskom staurotekom posebice se bavio najpoznatiji dubrovački crkveni povjesničar iz 19. stoljeća Stjepan Skurla, koji je o njoj objavio prvu i dosad jedinu studiju 1868. godine. Ta je stauroteka posebice vrijedna stoga što je riječ o jednom od rijetkih pre-

both medieval and modern epigraphy from Albania and Kosovo, including the exceptionally significant inscriptions from the Church of Sts. Sergius and Bacchus on the Bojana River. The account of Archbishop Pjetër Bogdani regarding the preserved organ in the old Shkodër cathedral, where the choir benches were crafted by Ragusan woodcarvers, holds particular importance for Albanian music history. The book further highlights previously unknown drawings of the Church of Sts. Sergius and Bacchus on the Bojana River by Croatian archaeologist Don Luka Jelić, offering valuable insights that complement historical records on the most important sacred monument in Northern Albania. These examples underscore the urgent need for systematic research into this captivating cultural phenomenon, i.e. the enduring cultural ties between these two peoples. Due attention is also given to archaeological research in Novo Brdo, Kosovo, and the latest findings from the archaeological excavations of the Catholic cathedral in Prizren, which was built on the site of a Ragusan medieval church from the first quarter of the 14th century. For the first time, the architecture of the Romanesque church in Janjevo, Kosovo, is also examined. Furthermore, the authors highlight the earliest Croatian-Albanian interactions found in the archival records of the State Archives in Dubrovnik, focusing particularly on the genealogies of Albanian families from the Ragusan Confraternity of St. Anthony (Antunini), whose members were some of the most prominent citizens of the Republic of Ragusa. The book also explores Ragusan commoner families of Albanian origin – such as the Ispani, Gioni, Sabaci, Gabro, Ghini and Tano families – many of whom descended from the Albanian medieval nobility. The importance of these families for the development of the Ragusan economy, culture and the history of medicine has so far received little attention in scientific literature. The authors further contribute to the study of Gothic and Renaissance goldsmithing in Ragusan colonies in Kosovo by examining the work of Ragusan goldsmith Ivan Progonović from Novo Brdo. One particularly valuable specimen of goldsmithing is the reliquary of the True Cross (the Ragusan Dominican staurotheke), in the form of a patriarchal/archiepiscopal two-barred cross, which is believed to have originated from the Church of Sts. Peter and Paul

cizno datiranih dubrovačkih renesansnih moćnika iz 16. stoljeća providenih državnim žigom Dubrovačke Republike, koji isto tako pripada vrlo uskoj skupini stauroteka – liturgijskih križeva vezanih uz vladarski kult, na kojima se natpisi darodavaca nalaze na bazi križa i odvajaju svjetovno od nebeskoga. Na posljertku, i dva moćnika sv. Luke iz Dubrovnika neizravno su povezana s gradom Prizrenom, čineći s dominikanskom staurotekom zanimljiv *koiné* zapadnih i istočnih religijskih utjecaja Dubrovnika i Kosova. Među umjetninama koje su obrađene, posebno mjesto zauzimaju ophodna raspela iz Oršosa, koja potječu iz 15. stoljeća. U široj studiji obrađen je kip Gospe Crnogorske/Letničke, koji je pripisan hrvatskom manirističkom kiparu Nikoli Lazaneu. U kompleksu novobrdskih tema autori su se osvrnuli na pitanje arheološke interpretacije crkve sv. Nikole i sv. Marije, zlatnih nalaza s toga lokaliteta, te na postojanje gotičko-renesansnih poliptiha na Kosovu. Na temelju arhivskih izvora autori su pokušali rasvijetliti svakidašnjicu Novog Brda te dva kulturološka fenomena – poveznicu hrvatskog komediografa Marina Držića s Novim Brdom, te obitelji Zuzorić s Trepčom.

Autori knjige hrvatskoj su javnosti po prvi put približili iznimno složen fenomen katoličke srednjovjekovne baštine Kosova kao poseban kulturološki fenomen, nedovoljno vrjednovan kako u kosovskoj tako i u hrvatskoj povijesnoumjetničkoj, arheološkoj i povijesnoj znanosti. Jedan od zadanih ciljeva ove knjige bio je prikazati svu složenost likovnih utjecaja na kosovskim i sjevernoalbanskim prostorima, potvrđujući pritom da je, uz konstantan albanski nukleus, Dubrovnik – zajedno s Kotorom – odigrao važnu civilizacijsku ulogu na tim područjima. U maniri Jacquesa Le Goffa autori su baštini pristupili interdisciplinarno, kombinirajući više znanstvenih disciplina, kako bi otvorili brojne teme iz baštinskog naslijeđa Kosova i Sjeverne Albanije. Cilj knjige bio je, također, pružiti jedno drugo viđenje kosovskoga kulturnog krajobrazu s jasnom multikulturalnošću koja je nudila identitetske pretpostavke u zbližavanju Albanaca i Hrvata, povezanih stoljetnim kulturnim vezama bez tereta mogućih nerazumijevanja i tumačenjâ pripadnosti baštine.

Vinicije B. Lupis i Elvis Shala

in Prizren. This stauroteke has an interesting history because it was initially in possession of the Serbian king Stefan Uroš Milutin II (1282–1321). In the early 14th century, the Church of Sts. Peter and Paul received the stauroteke as a gift, from where it was taken to Dubrovnik around the mid-15th century and initially kept in the Dominican monastery of the Holy Cross in Gruž until 1618. It was later relocated to the Dominican monastery in Dubrovnik, where it has remained to this day. Already in the 18th century, the Ragusan church historian Serafin Crijević took an interest in this precious item and described it in his works *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum. Seculum primum ab anno MCCXXV ad annum MCCCXXIV: editio princeps* (1728) and *Prologomena in Sacram metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae provinciae pontificum historiam necessaria* .... The historian Daniele Farlati also mentioned it in the sixth volume of his *Illyricum sacrum* (1800). The Dominican stauroteke particularly captured the attention of the most significant church historian of the 19th century, Stjepan Skurla from Dubrovnik, who published the first and only study on it in 1868. The particular significance of this stauroteke lies in the fact that it is one of the few precisely dated Ragusan Renaissance reliquaries from the 16th century and marked with the state seal of the Republic of Ragusa. Furthermore, it belongs to an exclusive group of staurotekes - liturgical crosses connected to the imperial cult, where the inscriptions of donors are placed at the base of the cross, distinguishing between the earthly and the heavenly. Finally, there is also an indirect connection of two reliquaries of St. Luke from Dubrovnik with the city of Prizren, which, together with the Dominican stauroteke, represent a fascinating blend of Western and Eastern religious influences of Dubrovnik and Kosovo. Among the artworks discussed here, the processional crosses from Orosh from the 15th century hold a special significance. The study also explores the statue of Our Lady of Montenegro/Letničë, which is attributed to the Croatian Mannerist sculptor Nikola Lazaneo. In the complex of themes related to Novo Brdo, the authors have addressed the issue of the archaeological interpretation of the Church of St. Nicholas and St. Mary, the gold artefacts from this site, as well as the exist-

ence of Gothic-Renaissance polyptychs in Kosovo. Based on archival sources, the authors attempt to shed light on the daily life in Novo Brdo as well as two cultural phenomena: the connection between Croatian playwright Marin Držić and Novo Brdo, and the link between the Zuzorić family and Trepča.

The authors of this book have, for the first time, introduced the exceptionally complex phenomenon of Kosovo's Catholic medieval heritage to the Croatian public, presenting it as a distinct cultural phenomenon that has not been sufficiently valued in both Kosovo and Croatian art-historical, archaeological and historical science. One of the book's key objectives was to present the full complexity of the artistic influences in Kosovo and Northern Albania, confirming that, alongside the constant Albanian nucleus, Dubrovnik – along with Kotor – played an important civilizational role in these areas. In the manner of Jacques Le Goff, the authors approached heritage from an interdisciplinary perspective, combining several scientific disciplines to open up numerous topics from the cultural heritage of Kosovo and Northern Albania. The goal of the book was also to provide a fresh perspective on the cultural landscape of Kosovo, emphasizing its clear multiculturalism, which provided an identity-based foundation for bringing Albanians and Croats closer together – two peoples who had nurtured cultural ties for centuries, without the burden of potential misunderstandings or misinterpretations regarding the affiliation of the heritage.

Vinicije B. Lupis and Elvis Shala